

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Josipa Pilić

Stilski pluralizam Janka Leskovara

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Goran Rem

Osijek, 2014.

Sadržaj:

1. Sažetak	1
2. UVOD	2
3. POČECI KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA JANKA LESKOVARA	3
4. PRVA FAZA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA	4
4.1. Misao na vječnost	4
4.2. Katastrofa.....	5
4.3. Poslije nesreće	6
5. DRUGA FAZA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA	7
5.1. Propali dvori	7
5.2. Jesenski cvijeci	9
5.3. Sjene ljubavi	10
6. TREĆA FAZA KNJIŽEVNOG STVRALAŠTVA	13
6.1. Priča o ljubavi	13
6.2. Patnik	14
6.3. Bez doma	15
7. ZAKLJUČAK	16
8. LITERATURA.....	17

1. Sažetak

Tema ovoga završnog rada stilski je pluralizam Janka Leskovara. Obradena je temeljna litaretura te su izdvojena najznačajnija njegova djela, kojima je ostavio tragove u hrvatskoj književnosti. Bit će prikazan kao začetnik književne prakse moderne jer je načinom pisanja i tematikom kojoj je ostao dosljedan uvelike pridonio moderni u Hrvatskoj, pronalazeći katkad nova rješenja i uvodeći inovacije u pojedino djelo. To mu je zasigurno osiguralo dostojno mjesto u razdoblju moderne.

Ključne riječi: Janko Leskovar, pripovijetke, romani, antijunak (dekadent), moderna, impresionizam

2. UVOD

Začetnik književne prakse moderne, Janko Leskovar¹ svojim literarnim stvaralaštvom ostavio je golem trag u hrvatskoj književnosti. Naime, već svojom prvom pripovijesti *Misao na vječnost* iznenadio je i uzbudio javnost. Moglo bi se reći i da ih je istovremeno zbunio i oduševio svojim posve novim načinom pisanja, oblikujući kao temu samo jedan tip ličnosti, odnosno karaktera. Razvio je dublju psihološku strukturu „svojim originalno koncipiranim likovima, muškim karakterima, nositeljima nove duhovne i misaone dispozicije, glasnogovornicima jednog novog vremena“ (Nemec, 1995:77), o čemu ću detaljnije pisati u daljnjoj analizi. Bio je tematski dosljedan svome načinu pisanja pa je pišući novele i romane među kojima su *Misao na vječnost*, *Katastrofa*, *Propali dvori* i *Sjene ljubavi*, stekao titulu hrvatskoga prozaika. Upravo se u tome očituje njegov stilski pluralizam, što je i tema ovoga završnoga rada.

Specifično je to što kritike Leskovara svrstavaju u razdoblje realizma, ali one su promašene jer dokazano je da je njegov prozni diskurs izrazito modernistički. Djela su mu odveć uvjerljiva, ponajprije zbog svojih karaktera koji postaju utemeljenjem novoga razdoblja hrvatske književnosti, prolazeći kroz raznorazne etape svoga psihološkog razvoja, što će se vidjeti u izdvojenim primjerima.

Ovim završnim radom cilj mi je prikazati Leskovarov stil i način pisanja te ujedno dokazati da pripada moderni, ističući tako elemente modernizma koje sam uočila čitajući. Za detaljnu razradu rada najviše mi je poslužila je literatura Cvjetka Milanje, Krešimira Nemeca i Miroslava Šicela.

¹ Janko Leskovar (1861.-1949.) svojim malobrojnim pripovijetkama te sa dva romana (*Propali dvori* i *Sjene ljubavi*) otvara posve nove vidike: njegovi su junaci, svi od reda, totalno pasivni u društvenom životu. Snagom autentičnog umjetnika koji je jedino slušao glas vlastite unutrašnjosti prvi, mirne duše možemo reći, u hrvatskoj književnosti pokušao, i to dobrim dijelom prodrijeti u „misao“ čovjekovu.

3. POČECI KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA JANKA LESKOVARA

Janko Leskovar postao je poznat domaćoj književnoj javnosti 1891. godine, kada je napisao pripovijetku *Misao na vječnost*, kojom je bio prihvaćen i dočekan s velikim oduševljenjem. Svjedoči o tome i Tajana Dobričević, jedna od urednica njegovih sakupljenih pripovijedaka, koja u predgovoru piše kako je svojom pojavom „donio tematski dah svježine u već zagušljivi zatvoreni krug socijalno-domoljubne književne proizvodnje, iskočivši odmah na vrh ljestvice“ (Dobričević, 2001:5). Budući da je u književnost ušao tek sa trideset godina kao već formiran književnik, pretpostavlja se da se i prije toga bavio književnošću. Milanja navodi kako je „početničke svoje stvari jednostavno uništio, u čem u upovijesti književnosti nije usamljen; zato je i razumljiv dojam zrelosti što ga ostvaruje već u prvim svojim crticama“ (Milanja, 1987:19).

Leskovar piše po uzoru na domaću tradiciju (Gjalski), rusku književnost (Turgenjev) i njemačku filozofiju (Schopenhauer). Osobito je zanimljivo to što je sav njegov opus, ili barem onaj poznat široj javnosti, nastao u razdoblju od petnaest godina (od 1891. do 1905.). Za to vrijeme napisao je dva romana (*Propali dvori* i *Sjene ljubavi*) i deset pripovijedaka od kojih su neke ranije spomenute (*Misao na vječnost*, *Katastrofa*, *Poslije nesreće*, *Jesenski cvijeci*, *Priča o ljubavi*, *Patnik*, *Bez doma*, *Izgubljeni sin*, *Kita cvijeća*, *Kraljica zemlje*). Prema kritikama, većina nabrojenih djela bila mu je uspješna.

Janko Leskovar bijaše veliki rodoljub, što se može iščitati i u njegovim djelima jer se u njima, najčešće, radnje zbivaju u prostorima u kojima je on rođen i u kojima je učiteljevaio najveći dio radnog vijeka. Matanović piše da mu likovi izrastaju „iz zagorskih brežuljaka, stapajući svoje raspoloženje s mirisima i bojama prirode kroz koju prolaze“ (Matanović, 1997:127). Isto tako, pojedini se likovi mogu povezati s autobiografijom samoga Leskovara, baš kao što se mogu prepoznati i prostori u kojima se radnja odvijala.

Leskovar se svojevremeno družio s barunom Kavanahom i njegovom suprugom Katarinom Williams (koji su mu poslužili kao prototip Marcelu Bušinskom i Ljerki Tavernić, mladom zaljubljenom paru iz romana *Sjene ljubavi*), ali i s drugim odličnicima s kojima je provodio mnogo vremena razgovarajući o različitim pitanjima ekonomske naravi, ali i duhovnim kretanjima u Europi. Tako je Leskovar je u svojem književnom opusu uspio unijeti ono što Šicel, primjerice, smatra mogućnošću objektivne ocjene te određivanja prave vrijednosti djela, a koje je, dakako, „samo dobivalo na svojem značenju i težini“ (Šicel 2005: 82).

Istaknuto je da je svoje čitatelje Leskovar svojom prozom „ponajprije zbunio, šokirao, a zatim kod većine izazvao oduševljenje: oblikujući specifičan tip ljudske ličnosti, ili bolje reći, njezine naravi i karaktera“ (Šicel, 2005:87).

4. PRVA FAZA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA

4.1. Misao na vječnost

Kroz godine proučavanja, kritike su došle do zaključka da se Leskovarova „književna proizvodnja“ može podijeliti u tri faze. Tako, prva njegova pripovijetka, *Misao na vječnost*, pripada upravo prvoj fazi koja se odlikuje određenim karakteristikama, oslanjajući se na atmosferičnost koju valja prikazati okusima, mirisima, dodirima, pa čak i mislima uobličanima u riječi kojima se pisac služio, da bi naposljetku razvio i dublju psihološku strukturu svojih likova.

Pogledaju li se sva Leskovarova prozna djela kao cjelina, lako se može primijetiti da je „autor zaokupljen uglavnom samo jednom uskom, ali za njega bitnom temom, jer u osnovi svega leži autobiografski moment“ (Šicel, 2005:86) kao što je ranije napomenuto. To se prvenstveno odnosi na tragične sudbine glavnih junaka i to učitelja (što je bilo zanimanje i samog Leskovara) koji u većini slučajeva, u određenim životnim situacijama i sudbonosnim odlukama, nažalost ne uspijevaju realizirati ljubav, što zbog psihičkog opterećenja, što zbog opterećenja bezvoljnošću i neodlučnošću. Zbog toga njihov kraj u djelima i nije sretan. Prema Milanji, „glavni su antijunaci tragične figure; pa i kad imaju sve predispozicije da žive relativno sretnom egzistencijom, pate od misli na prošlost, odnosno od analitike prošlosti, koja ih progoni u sadašnjosti sprečavajući i uništavajući njihovu budućnost“ (Milanja, 1987:21). Tako i lik Đure Martića predstavlja bijednog seoskog učitelja koji upозна učiteljicu iz susjednog sela pa shvativši da ju zanima, dogovori sastanak s njom. No, budući da on voli mnogo razmišljati noćima do te mjere da ga zaboli glava, jedne se večeri prisjetio svoje prošlosti u kojoj otkriva da se djevojka koju je zaveo ubila zbog njega. Tim prisjećanjem prestaje njegovo nestrpljivo iščekivanje susreta s učiteljicom jer je shvatio da se prošlost ne može izbrisati pa tako ni njegova. Opsjednut tom mišlju, poludio je.

Stoga, važno je spomenuti i preklapanje prošlosti i sadašnjosti u radnji, pri čemu sâma radnja postaje sekundarnim, dok psihološka stanja i razmišljanja karaktera postaju primarnim

sektorom istraživanja Leskovarovih djela. Upravo prisjećanje tragičnog događaja Đure Martića „spaja vrijeme prošlosti, vrijeme bilosti, vrijeme prošle zgrade, vrijeme prepričovijesti i vrijeme sadašnjosti, vrijeme aktualne zgrade, vrijeme pričanja priče i događanja što se u tom trenutku zbiva s junakom“ (Milanja, 1987:27). Time je naznačio impresionistički postupak koji će biti jače naglašen u romanima o kojima će kasnije biti riječ. Naime, riječ je o tome kako se priroda i pejzaž poistovjećuju s funkcijom raspoloženja u djelu, što je u nekoliko situacija uočljivo i u ovoj pripovijetci. Primjerice, opis dana Đure Martića kada se vratio iz škole: „U sobu pada sjajno svjetlo sunčano kroz malene prozorčice. U sjeni u kutu visi raspelo. Tako je svečana tišina, i tko se ne bi bacio pred raspelo. Neizrecivo lagodno bijaše mu u srcu. I sunčev sjaj i zelena šumica i ubava dolinica, sve bijaše neopisivo čarobno; on nije znao zašto, no to bijaše osjećanje nevinosti.“ (Leskovar, 2001:19)

Postavlja se pitanje je li mjesto Janka Leskovara u našim školama potcijenjeno ili precijenjeno? U studiji dr. Ante Dežemana stoji da je njegovo mjesto opravdano jer su njegovi likovi poput Đure Martića u spomenutoj noveli *Misao na vječnost* vrlo značajni. Upravo je ta njegova pripovijetka stavljena u programskim školskim udžbenicima. Potvrđena je kao antologijska i primjerena je školskoj interpretaciji, ali u svakom slučaju, Leskovara ne treba zaobilaziti, nego, upravo suprotno, upoznavati sadašnje i buduće naraštaje s njegovim značajnim djelima. Prema Beženovim riječima, glavni lik prve Leskovarove pripovijetke „sublimira, naime, glavne modernističke značajke. On je posve individualan, okrenut u sebe i svoju patnju, bijednik po izgledu i životu, no nije i pojedinačan slučaj. On je i društvena pojava, simbol nesretne hrvatske inteligencije koja je stasala u ono vrijeme i kojoj je, kao seoski učitelj, pripadao i sam Leskovar“ (Bežen, 1992:87). Nedvojbeno je to da je Leskovar svojom pojavom i načinom pisanja uveo novi problem tematizacije, prvenstveno svojim zaokretom u smjeru psihologizacije.

4.2. Katastrofa

Nadalje, druga Leskovarova pripovijetka objavljena u *Vijencu* jest *Katastrofa*. Vođen istom idejom, Janko je Leskovar opet pisao o siromašnom učitelju, Frani Ljubiću, koji je svu energiju trošio radeći u školi i izvan nje, ali je za to dobivao tek bijednu nadnicu. Shvativši da mu rad nije i nikada neće biti nagrađen kako zaslužuje, umire od tuberkuloze s duševnom boli. Atmosfera je *Katastrofe* još sumornija od prethodne pripovijetke, jer su, kao što je navedeno, bijeda i siromaštvo, socijalno, klasno uvjetovani. Ta bijeda i neimaština odnosi se na „emblem socijalnog statusa učitelja uopće u hrvatskoj“ (Milanja, 1987:30) što je Leskovar

naglasio u sceni kada je natezanjem kaputa htio sakriti poderotinu na hlačama: „Najprije opazi svoje stare hlače što su već otraga i pokrpane, no to se valjda i ne vidi, i on malo nategnu krila svog kaputa da segnu što niže i to prikriju... Pogleda kroz prozor.“ (Leskovar, 2001:26) To je samo jedan od pokazatelja socijalnog statusa obitelji Ljubić, a vrhunac je kada mu žena shvati da nema od čega prehraniti djecu. Dakle, glavna je problematika neimaština koja vodi u smrt.

Već prema opisu drugog učitelja može se primijetiti da su oni psihološki karakterizirani kao posebnjaci i individualisti, što se pokazuje kao relevantno novo za pismo, odnosno stil kojim je pisao Leskovar. Kao pisac, uspio je u nakani da se „stilom, jezikom – spusti u mračnu dubinu duše Frana Ljubića, duše koja osjeća „da u zraku leži nešto teško, nepoznato“ (Jelčić, 1992:22). Uspio je otkriti to nepoznato i dosegnuti zagonetnom čarolijom riječi tajne prostore njihovih duša. Vodio se tom niti kroz cijeli svoj prozni opus.

Prema do sada iznesenim činjenicama, može se uočiti da modernistička proza više ne biva vezanom (isključivo) uz društveni preodgoj; ona ponire u srž problematike kojom se bavi i istražuje ponašanje svojih karaktera u naizgled banalnim situacijama, no time pridonosi razvitku njihove ličnosti. Ustanovljeno je već da se moderna temelji na načelu koje ujedno i zastupa, individualizmu. Moderna je, u biti, revolucionarna pojava u književnosti kojom se izgrađuju nezavisne i slobodne ličnosti; individualizam postaje operacijskom metodologijom. Štoviše, javlja se i zahtjev za slobodnim izražavanjem i djelovanjem pojedinca, što se čituje i u Janka Leskovara. Mladi (koji su modernu i obilježili) osjetili su „da je sloboda temeljni postav istinske kreativne egzistencije, koja se bez toga ne može realizirati, baš kao što je i temelj prakse kao puta očovječenja ljudskog subjekta“ (Milanja, 1987: 11).

4.3. Poslije nesreće

Vrlo je zanimljivo što i sljedeća pripovijetka o kojoj će biti riječ ima autobiografski trenutak, baš kao i prethodne dvije. Riječ je o pripovijetki *Poslije nesreće*. Iako, slučaj je to samo u jednoj epizodi (u noći probdjevenoj uz mrtva sina), a ostali je dio izmišljen. Fabula je i u ovoj pripovijetki jednostavna. Dolazi do raskola obitelji u trenutku kada muž uhvati ženu u preljubu. Iako se Ana Ivanović, supruga Ivanova, odmah pokajala, bračnom paru ni mrtvo dijete nije pomoglo izgladiti i poboljšati situaciju među njima. Osim toga, Milanja ističe kako će nam „ova pripovijetka otkriti i Leskovarovu lektiru, navlastito onu filozofskije naravi. Ujedno će povući mišljenje nekih kritičara da Leskovar ne polaže pažnje na vanjski, fizički

izgled svojih likova“ (Milanja, 1987:32). Posebno je došao do izražaja ideal „žene na prijestolju“, postignut je erotski san, seksualna sreća i bjelina puti koja je privukla Ivana, što je vidljivo u njegovu prisjećanju njihove prve bračne noći i njegova doživljaja žene. Nažalost, ta bjelina (seksualna čistoća) narušena je Aninim preljubom, kao i sklad braka. Bilo je bezuspješnih pokušaja da se približe jedno drugomu. Ivana je shvao taj njezih grijeh pa je postao čudan i otuđio se. Na neki je način pobjegao od stvarnosti među knjige, zavio se u svoje misli i trajno je odgađao trenutak odluke. Nije joj ni oprostio niti otjerao od sebe.

Dakle, ova pripovijetka ne ističe samo problem etike, nego i problem erotske, odnosno seksualne bračne čistoće jer je Ana na bila opsjednuta tjelesnošću, a Ivan je žudio za čistom tjelesnošću, na kojoj je ipak ostala velika mrlja.

Neizostavno je spomeniti da se već u ove tri iščitane pripovijetke može vidjeti da Leskovar kao autor zauzima poziciju tzv. sveznajućeg pripovjedača, što je prema Šicelu „temeljna karakteristika realističke novelističke strukture“ (Šicel, 1992:16).

Dakle, te tri pripovijetke karakteriziraju prvo razdoblje Leskovarove proizvodnje i zaokružuju ga glede tematske zaokupljenosti, karakterizacije likova i njihova međusobna odnosa. Naglasak je ipak na psihoanalitičkom poniranju i impresionističkom postupku koji će u nadolazećim djelima biti realiziran čak i pretjeranom dosljednošću. Bit će okrenut društvenoj problematici i vraćat će realističkom konceptu pisanja.

5. DRUGA FAZA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA

5.1. Propali dvori

Druga se njegova faza smatra najuspjelijom jer je u tom razdoblju sazdao najbolja djela, među kojima su romani *Propali dvori*, *Sjene ljubavi* i pripovijetka *Jesenski cvijeci*. Ona bivaju obogaćena lirskim sekvencama, a teme više nisu općedruštvene već individualne; dolazi do određenoga odstupa od doživljavanja čovjeka kao voljnoga bića koje može samostalno i u potpunosti vladati svojim radnjama i putevima koji mu se u životu nameću, što će se očitovati u daljnjoj razradi.

Roman *Propali dvori* „više upućuje na poetiku romana napisanog na podlozi realističke matrice. Naviještena tema nije toliko nova, ali je svježija njezina literarna obrada“ (Matanović, 1997:129) I u ovom slučaju autor napušta linearni koncept fabule, ne slaže priču romana kronološkim redoslijedom, nego se prošlosti vraća uvijek kada mu je potrebna za objašnjavanje novonastalih situacija. Fabula je u cijelosti u funkciji likova, nemirna je i usitnjena poput njih. Pavao, Ljudmila i Marija zastupnici su različitih svjetova, ali ipak među njima mogu naći i poneke zajedničke osobitosti. Priča se zapliće u trenutku kada Pavao Petrović razmišlja o tome i pita se je li njegova zaručnica njegova srodna duša. Budući da nije našao ono što je u tom trenutku tražio (ljubav, povjerenje, snošljivost, slogu, pravi zanos, rad i žrtvu), povuče se i ostaje kod kuće.

Jedan je od recenzenata *Propalih dvora*, zamijetio „da se roman ne razlikuje toliko svojim sadržajem koliko načinom obradbe, podrazumijevajući doduše pod tim samo dio onoga što bismo danas nazvali kompozicijskim planom“ (Milanja, 1987: 38) navodi Milanja. Leskovar se posebice ističe i po tome što mu se pripovijedanje sastoji čak i od oslikavanja njegova rodnog kraja, odnosno Zagorja i to na način da se ono temelji na kodu slikarstva te ima složenije značenje. Nadalje, vidljivo je da romanom dominira jedan projekt, odnosno, sukob čiji je glavni aktant Pavao Petrović, a riječ je o projektu Pavao – Ljudmila u koji upada Pavao – Marija. Smatra se da su one prisutne kako bi se što bolje ilustrirale Pavlove karakteristike, a to je i vrhunac zaokreta u oslikavanju jednog lika u odnosu na ostatak svijeta, što je zapravo relevantna odlika moderniteta Leskovarova, odnosno psihološke proze kojom se bavi. Kao što je ranije navedeno, fabula je na razini sižejnih jedinica prilično usitnjena, odnosno razlomljena na male sekvencije, što znači da je neizvjesna, nemirna, da propitkuje i neprestano istražuje neočekivane događaje čime se ujedno postiže napetost i dinamičnost u daljnjoj razradi teme. Milanja napominje kako je Leskovaru stalo do „jedne vremenske jezgre u kojoj se događaju različite radnje – što je i opet oznaka moderniteta“ (Milanja, 1987: 45). Stoga se u jednom danu događa nekoliko radnji paralelno, a one jedna drugu isključuju te zbog nagomilavanja radnje ne čudi što radnje na kraju završe rasapom.

U *Propalim se dvorima* uspoređuju dvije ljubavi i dvije žene. Dok nije bilo riječi o prošlosti i prisjećanja, Pavao i Ljudmila imali su skladan odnos, međutim, pojavit će se opasnost i razlog njihova, ali i obiteljskog sukoba. Prvenstveno, sukob s Marijom prouzročit će i ostale sukobe te će na kraju paradigmatički – sintagmatski sukob propasti. Doslovno bivaju prekinute veze između likova, gotovo sve: Pavlova s Ljudmilom i Marijom, Borkovića s Pavlom pa čak i Pavla s vlastitim roditeljima. Ti su sukobi pokretači zapleta u djelu i otkrivaju mnogo o

pojedincima. Svrha im je pripremiti rasplet radnje, ali istovremeno i držati nas u neizvjesnosti do samoga kraja.

Lik i aktant Pavla Petrovića zapravo je najsloženiji, iako je prikazan kao jednostavan i površno opisan. Stoga i ne čudi „što se sav Pavao doima *dojmovno*, odnosno, ponaša se po napatku vlastita dojma (trenutnoga) u svom odnošaju prema svijetu“ (Milanja, 1987:48) Primjerice, u odnosu prema ženama pripovjedač ga feminizira i pridijeva mu crte koketnosti, ali u odnosu prema Ljudmili privlači ga upravo njezina čistoća i idealizam dok je kraj njega. Pavao je prevrtljiv, a za prekid odnosa sa ženama sam je kriv što navodi na to da se pomisli kako je problem jedino u njemu. Premda, bez obzira na različitosti izvora iz kojih se formiraju karakteri Leskovarovih junaka ni jedan nije „nosilac vlastite sudbine, nego su, zbog, kako je to već zapaženo, "sindroma prošlosti" ti junaci zapravo individue bez perspektive, bez sadašnjosti i budućnosti i, što je još važnije, svi oni, i istog razloga, nose slutnju nečeg kobnog, nepoznatog, nešto što upravlja njihovom sudbinom, a oni to nešto nisu u stanju racionalno dešifrirati i odrediti“ (Šicel, 1992:17). To je slučaj sa svim njegovim junacima, pa tako i s Pavlom Petrovićem.

Mnogo je imresionističkih elemenata prisutno u Leskovarovim djelima. Jedan od njih je i motiv snova, te njihova uloga u čovjekovu životu; nezaobilazan u većini njegovih djela. Isto tako, njegove kratke i programirane kompozicije koje tvore kompaktnu cjelinu nisu dopuštale razbijanje različitim prepričavanjima politike i povijesti ili slično. Pomalo impresionističku funkciju imaju i Leskovarovi opisi unutrašnjosti kuće, odnosno sobe, što se može vidjeti u *Propalim dvorima*, u trenutku kada je opisano kako priprema sobu za goste: „Kad još poslije podne zastriješe prozore bijeli čipkastim zastorima, rasprostriješe po podu sagove, bijaše stan čisto preporođen“ (Leskovar, 1978:47). Iako je pridavao važnost i takvim elementima, ipak se nije zadržao samo na tome, nego je krenuo korak dalje pa je nakon toga u središtu pozornosti dekadentna ličnost (što će se najbolje očitovati u liku Marcela Bušinskog), „nemoćni pojedinac, a ne tip rezignator, impresionist po karakteru, da se tako izrazim, što se dakako reflektiralo i na tehnologiju književne proizvodnje“ (Milanja, 1987:51).

5.2. Jesenski cvijeci

Važno je spomenuti još jednu pripovijetku koja je također lekovarska, prema uvriježenom mišljenju o Leskovaru, *najleskovarskija*. Riječ je o *Jesenskim cvijecima*, još jednoj u nizu

sličnih problema i tematizacije kao i sve do sada spomenute pripovijetke. I u njoj je prisutan protagonist koji je u središtu pozornosti. Udovac Imrović, koji je ostao bez ljubljene žene i dvoje djece, upoznao je Olgu na kupalištu čuvši njezin glas. Prema tomu, može se reći da je fabula „sagrađena“ u duhu glazbe, a ne u duhu slikarstva, što je iznimka u odnosu na prethodno spomenuta djela. Stav i problematika ove pripovijetke podsjećaju na prvu spomenutu (*Misao na vječnost*) jer je opisan lik Imrovića koji odustaje od ljubavi u trenutku kada bi trebao prigrлити Olgu, nakon probuđene ljubavi. No, do toga ne dolazi jer se Imrović počeo kolebati prisjećajući se preminule supruge i života koji je s njom živio. Počeo je umovati i shvatio je kako će u njemu uvijek ostati trag njegove supruge pa se povukao i odustao od nove ljubavi. Opet je krivac on sam, odnosno problem je u njemu. U tome je vidljiva njegova sličnost s likom Đure Martića. Zanimljivo je još spomenuti da je pripovijetka pisana u ja-formi. Istina, ne mijenja se time ništa jer i da je osobna zamjenica ja bila zamijenjena zamjenicom on, na naracijskoj se razini time ništa ne dobiva, ali nije naodmet napomenuti.

5.3. Sjene ljubavi

Roman *Sjene ljubavi* također spada u ovu drugu, odnosno, središnju fazu čiji je historijat veoma zanimljiv. Fabula je i u ovom slučaju jednostavna, ali uvedene su neke novine koje je važno spomenuti jer su vezane za početak razdoblja moderne. Ukratko, protagonist romana je Marcel Bušinski, književnik i činovnik u ostavci, koji ljubi osamnaestogodišnju djevojku Ljerku Tavernićevu. Pred putovanje u Italiju, mladoj Ljerki očituje svoje osjećaje, a onamo putuje kako bi obnovio dojmove zbog svoga književnog rada. Međutim, mladić sanja Ljerku u potpuno drugačijemu izdanju i san ga prepadne te ipak odluči ostati gdje jest, odnosno odustaje od putovanja. Nakon toga se Ljerka odluči oputovati, ali ima valjan razlog za to. Odlazi bolesnoj majci za Uskrs. Po povratku očekuje njihovo vjenčanje, no u međuvremenu se pojavila barunica Helena koja gotovo u potpunosti uništava svaku mogućnost trajnije veze Marcela i Ljerke. No, nije samo ona kriva što se ljubav između Marcela i Ljerke nije ostvarila. Marcel je mogao promijeniti to u njihovu korist, ali nije. Na kraju, kada je tek jedan poljubac potreban da bi osnažio i učvrstio vezu, Marcel za njega nema snage i to je konačan kraj ljubavne priče.

Mnogi se modernistički elementi mogu prepoznati u romanu *Sjene ljubavi*, ali prije svega, važno je spomenuti pojam *antijunaka* kojega Leskovar uvodi u svoj rad, ističući kako je za njega važan dojam koji ostavlja na ljude kao i na sama sebe. Tako, u predlošku, lik Marcela

Bušinskog predstavlja antijunaka, odnosno, „prvog pravog dekadenta hrvatske književnosti“ (Nemec; 1995:78) koji je prema Nemecu čovjek oslabljena vitaliteta, smanjene životne energije i slomljene volje. Da je tomu tako, dokazuje sljedeći citat: „Međutim, nije bio zadovoljan u svom stališu. No teško da bi bio našao zadovoljstva u ikakoj službi... Općenit nemir, neko tajno, duboko nezadovoljstvo, što istina podgriza dušu čovjeka današnje kulture, njega se nešto dublje prihvatilo.“ (Leskovar; 1978:165) Opisano je duševno i psihološko stanje Bušinskoga prema kojemu je vidljivo da mu je osnovno raspoloženje melankolija, tjeskoba, potištenost i povlačenje u sebe. Marcel je zapravo čovjek tamnih misli, ispunjen željom za putovanjem kako bi se riješio vlastitih nesigurnosti, duboko je nezadovoljan životom i želi pobjeći od njega svim silama. Sve te osobine čine antijunaka, odnosno dekadenta.

Isto tako, jedan od ključnih elemenata modernizma u ovome romanu, ali i u pripovijetkama jest defabularizacija, odnosno skretanje pozornosti s radnje na likove koji kroz psihologizaciju postaju gotovo pa živima. Uz to se veže vrijeme, odnosno dva vremena koja se tiču ovoga romana i pripovijetki – vrijeme događanja (vanjsko) i vrijeme pričanja (unutarnje), što je vidljivo u citatu: „Zaokrenu Bušinski u svoju dolinicu, a tu bijaše mirnije. Brežuljci se tu jače približili, pa bijaše kao da se nebo spustilo niže. Tu već ležашe hladna sjena i osjetila se vlaga proljetne večeri. Pojavile se visoko gore vrane prhajući nekuda za brežuljke. Ukazala se uz cestu kućica: u dvorištu seljak zatvara staje... Marcelu Bušinskom ušuljalo se u dušu čuvstvo sjetno, neveselo.“ (Leskovar, 1978:166)

Ono što je specifično za ovaj roman jest i to što se mogu naći i impresionistički elementi među kojima su, primjerice, jest korištenje pejzaža koji su sada u funkciji opisa duševnoga stanja i uvjeta za razvoj psihološkoga karaktera (što je spomenuto i ranije). Isto tako, uz impresionizam je vezana i sjetilnost u jezičnom iskazivanju, odnosno izražavanje *sinestezijske*. Mnoštvo je primjera u romanu koje možemo povezati upravo s tim aspektom, spajanjem različitih osjeta. Može se uočiti još i kako Leskovar koristi pokrete mlade djeve Tavernićeve u kontekstu *ikoničnosti* i to na način da „često ili položaj glave ili ruke, a često i oboje, opisuje upravo kao da gleda takvu sliku, počesto onu sliku koja tematizira Bogorodicu“ (Milanja, 1987:57). Takva idealizacija zapravo pojačava i naglašava tu njezinu ljepotu i gracioznost, a izmeđuostalog simbolizira čistoću, nevinost i dobrotu.

U *Sjenama ljubavi* se kao i u drugim Leskovarovim djelima, javlja san kao motivacijski postupak, pa se kroz snove i tzv. snoviđenjima dočarava duhovna samoća likova koja se krije

u njima. Najbolje se takvo stanje očituje kod Bušinskog: „Nema sumnje, doprinesao je k tomu puno i san što se Marcelu Bušinskomu prisnio uoči naumljena putovanja. Čudesnim načinom, kako to već u snu biva, našao se on odjednom u neobičnoj, ogromnoj zgradi, građenoj u stilu neponatom dosele u građevnoj umjetnosti...” (Leskovar, 1993:178/179) Taj san uvelike razrađuje psihologiju karaktera. Kako se razrađuje karakter Marcela Bušinskog, tako se razrađuje i u ostalih likova. O tome piše Dubravko Jelčić u svojoj studiji: „junaci njegovih pripovijesti ne razlikuju se puno jedni od drugih. Svaki bi od njih u situaciji onoga drugoga postupio vjerojatno kao i taj drugi, jer im je jedno svima zajedničko: životna neotpornost i pasivnost“ (Šicel, 1992:23).

Valja spomenuti još neke od modernističkih elemenata koji su prisutni u *Sjenama ljubavi*. Trenutci u kojima se Bušinski prisjeća barunice Helene, u koju je nekada bio zaljubljen, dovode ga u neugodne situacije po njega i utječu na daljnji razvoj ljubavi između njega i Ljerke. Nešto kasnije saznajemo i informacije o Heleninoj vanjštini koja otkriva zanimljivosti njene osobnosti: „U njenim žilama kao da nije tekla krv: nježna, krhka, ostade tajanstvena, zagonetna – samo njeno blijedo lice bijaše jače zahukano nekim eteričnim sjajem, a na njenim usnama počivaše kô i prije ono nešto pogibeljno, drijemajuće, nerazbuđeno“ (Leskovar, 1993:203). Helena je, zapravo, „motiv čisto hrvatske (kovačičevske) Laure“ (Milanja, 1987:56) koja koči radnju i usporava ju.

Osim toga, Helena je stupila na scenu kao suparnica idealiziranoj Ljerki. Budući da je neko vrijeme prošlo otkad su se vidjeli Helena i Marcel, spletom okolnosti osjećaji su ponovno navrli i zauzeli mjesto u njihovu razumu. Stoga je sigurno da je Helenina funkcija ovdje razdvojiti dvoje zaljubljenih, no nije naodmet spomenuti i njezina unutarnja previranja kojima se ističe kao, nazovimo je, *modernistička Laura*. Dakle, isti je slučaj kao i u *Propalim dvorima*, kada se pojavi suparnica, idealizirane ljepotice u svoj svojoj raskoši bivaju drugačije opisane. Opisi su precizniji i jasniji pa se postavlja pitanje uvodi li pripovjedač idealiziranu ljepoticu kako bi mogao suprotstaviti tip žene probuđena erosa nježnoj djevojci mirna duha. Time je postigao prikazati kontrast između Ljerke i Helene, u svakom smislu. Obje su lijepe, ali karakterno su potpuno različite, to je jasno.

Nažalost, Marcel i Ljerka ne uspijevaju ostvariti svoju ljubav, stoga ona završava porazom. Upravo je njihova ljubav glavna tema romana, koju „čudnim sticajem okolnosti, gotovo nevidljivim pomacima svijesti, slučajnošću ili zbog prevelike introvertiranosti – na kraju ipak ne uspiju ostvariti“ (Šicel; 1978:262). Nakon završenog razgovora koji su vodili i kojim je

upravljao Bušnski, ne shvativši što mu je zapravo ona htjela reći ne učini korak kojim bi sve riješio te nastavio živjeti sklad, sreću i harmoniju s voljenom.

Osim toga, atmosferičnost je od velike važnosti u ovom djelu; kad Ljerka promatra svog strica i doziva ga, priroda i starac postanu jedno: „Nestalo je buke, žamora, zveke čaša, vesele pjesme, zvučnog smijeha, slatkog šaputanja. Sve je zamrlo – tek iz daljine kao, velike daljine – onkraj bezbrojnih gora iz daleke zemlje mladosti dopiru do njega glasovi uspomena“ (Leskovar, 1978:151) Psihološki trenutci pozamašna su stavka jednom kad nasatnu i počnu se razvijati. Opsegom zauzimaju velik dio fabule jer autor želi istaknuti prodiranje u psihološku dubinu pojedinoga lika i posvetiti svakomu jednaku pažnju kako bi se što bolje uvidjelo subjektivno doživljavanje stvarnosti koja njega zanima.

Nemec smatra da je sva energija koju su modernistički karakteri mogli usmjeriti na razvoj ličnosti u svijetu ispunjenome zamkama i preprekama uspjerena na njihove unutarnje svjetove: ono što ih koči, toliko ih zaokuplja da nisu sposobni funkcionirati u sadašnjosti (usp. Nemec, 1999:707). Tipični se junaci, dakle, zamjenjuju individualiziranim likovima psihološkim motiviranjem njihovih postupaka, analizom duševnih stanja protagonista, i sve to „postaje temeljna tema hrvatskih pisaca na kraju stoljeća“ (Šicel, 1999:698) koje predvodi upravo Janko Leskovar.

6. TREĆA FAZA KNJIŽEVNOG STVRALAŠTVA

U trećoj, a ujedno i završnoj fazi Leskovarove književne proizvodnje, ponovno nailazimo na problematizaciju stare tematike, ali pojavljuju se elementi naglašene socijalne dimenzije kao i problematiziranje ljubavnog trokuta i opet problemi idealizirane, ali neostvarene ljubavi, što je bio čest slučaj u prethodnim djelima.

6.1. Priča o ljubavi

Prva u nizu tipična je leskovarska ljubavna priča u kojoj je glavni junak, Miroslav Tihanović, zaljubljen u ženu svoga najboljeg prijatelja. Odmah je jasno u čemu je problem. Sretnim ga čini i samo to što ju može promatrati izdaleka. On, kao i prethod spomenuti junaci, ostaje po strani. Ne djeluje, nego čeka da vidi što će se dogoditi. Potom, nakon što i ona njemu prizna

da ga ljubi, dogodi se tragedija. Tugomila postaje tek pasivni promatrač dvostrukog ubojstva. Tihanović je na neki način bio opsjednut ljepotom Tugomile čak do te mjere da ju je potpuno idealizirao i platonizirao. Ironično je što je upravo prijatelj u čiju je ženu Miroslav bio zaljubljen, tražio djevojku koja bi mu odgovarala, ne sluteći da je on žudi za njegovom suprugom.

Nailazimo opet na preljub i željom za ostvarenjem, ovaj put, nemoguće i na neki način zabranjene ljubavi. Ova se fabula razlikuje od fabule u pripovijetki *Poslije nesreće* u tome što se Tugomila nije stigla pokajati za grijeh (preljub) koji je počinila, a vjerojatno to ne bi učinila ni da je imala priliku jer je uzvraćala ljubav i osjećaje Miroslavu, iako je bila udana.

Očigledno je da je dosljedan i u tome što „umjesto za događajima, Leskovar žudi za refleksijama i nijansama. On perom hvata trenutke, zaustavlja poneki titraj misli ili osjećaja. Ono što živi samo jedan hip, što u trenu sine i smjesta nestane“ (Jelčić, 1992:23). To se može očitovati u sljedećem citatu: „I njena se slika stala javljati u duši njegovoj, javljati onako kako ju je zadnjih dana vidio, s crtom one boli oko usana što ju je ona u dubinama svoje duše ugušivala“ (Leskovar, 2001:147). Jasno je da su sva Leskovarova književna nastojanja usmjerena prema nedostižnom i neizrecivom. Imao je svoju viziju i putanju kojom je išao, stoga nije previše mario za to što se sadržaji njegovih pripovijetki manje – više redovito ponavljaju.

6.2. Patnik

Glavni protagonist, imena Marko Barčić, činovnik je koji se u ključnom trenutku nađe na pogrešnoj strani, ostajući uz svoja uvjerenja. Posvađao se s nadređenim i ostao bez posla. Nakon toga su se tragedije redale jedna za drugom. Zapao je u siromaštvo, umrlo mu je dijete, a i sam se teško razbolio. Poražen, tone u misli pod pritiskom prošlosti, vegetira dok život prolazi. Milanja njegovo stanje opisuje na sljedeći način: „Markova je „verzija“ upravo jeziva sociografičnost onodobne uboge egzistencije maloga, po svom položaju, pokornog činovnika koji se usudio izreći svoj stav, usprotiviti, oponirati. Ondašnja društvena konstelacija briše i potire individualitet, posebnost, subjekt i njegovu moć razmišljanja i osjećanja“ (Milanja, 1987:67).

Vidimo da je tematika poznata otprije. Ljudi su i ovdje bez akcije, fabula je maksimalno rascjepkana, a događaji se prikazuju tek u naznakama. Opisni se elementi pojavljuju najčešće kako bi dočarali ugođaj i raspoloženje likova.

6.3. Bez doma

Treća značajna priča ove faze ima svoju stvarnu pozadinu. Temelji se na tragičnosti trgovačkog putnika koji svoj život troši u putovanjima i kojemu je cilj oženiti se mirnom ženom s kojom bi prebivao u toplom domu, vodeći bezbrižan život. Život mu se na simboličnom planu svodi na trošenje sna o vlastitu domu uz ženu, a definitivno se ruši kad se dotiče kraja sna i dotiče zadnju nadu o mogućnosti ostvarenja toga projekta svoje budućnosti.

Osim te, u ovoj trećoj, a ujedno i posljednjoj svojoj fazi, napisao je još i pripovijetku *Izgubljeni sin*, kao i crticu *Kraljica zemlje*, koja je opet lirski poema idealnoj ljubavi. Iako je kritika tu crticu ocijenila kao njegov potpuni promašaj, Leskovar je njome bio na putu ka novom naracijskom oblikovanju u kojemu san više nema funkciju nego postaje unutrašnja ekspresija, što opet odražava posebnost Leskovara u njegovu stvaranju. Zanimljivo je to što se i u njoj može naći podosta toga što označuje tišinu, tamu, sanjivost i slično, a i samo ime crtice je zagonetno. Moglo bi predstavljati više toga, ali prvenstveno ljubav.

Dakle, prema svemu iznesenom do sada, sa sigurnošću se može potvrditi da je Leskovar „prvi pravi proizvođač književnog diskursa hrvatske moderne – *impresionističkog pisma*. U tom smislu on otvara novo razdoblje i nov koncept pisanja hrvatske književnosti, od psihoanalitičke razine, egzistencijalne preokupiranosti, do plana literarnosti“ (Milanija, 1987:72).

Na kraju, ono što je najizraženije, jasno je da su muški likovi vrlo detaljno psihološki razrađeni, no ženski likovi još uvijek ostaju u granicama tradicionalnih okvira i opstaju u liku *femme fragile* ili *femme fatale*. Leskovarovi muški likovi bivaju opsjednuti psihologijom, egom i traganjem za onim *nečim* u bespućima vlastite duše. Stvorio je likove koji izražavaju filozofiju i senzibilitet modernoga čovjeka mučeni tipičnim stanjima poput nervoze, tjeskobe ili umora. Šicel ističe: „I u svim tim naznačenim slučajevima ishod je istovjetan: do ostvarenja ljubavi ne dolazi isključivo zbog sputanosti, emocionalne i misaone zakočenosti centralnih muških likova, zbog njihove neprestane imaginarne i iracionalne „misli na vječnost“ (Šicel, 2005:88)

7. ZAKLJUČAK

Po zavšetku ovoga završnoga rada može se zaključiti kako su modernistički elementi u Leskovarovim djelima mnogobrojni, no još se uvijek osjeća određena doza realizma i naturalizma u njemu, postavljajući njegove pripovijetke i romane na sâme začetke moderne. Misli i osjećaji likova igraju golemu ulogu u romanu, razotkrivajući sve tajne duboko usložnjene u podsvijesti likova. Prošlost i sadašnjost ovdje nisu dva vremenska toka koji paralelno opstaju; oni se ukrštavaju i time postaju jedno Štoviše, može se reći da unutrašnja previranja likova ukazuju na novo razdoblje u hrvatskoj književnosti, odnosno, na novi stupanj razvoja karaktera koji se ostvaruje preko kompleksne psihološke karakterizacije.

Zasigurno, Leskovar je u samoj koncepciji svojih lica originalan, a istovremeno ih pred nas donosi kao gotove slike. Stoga, može ga se smatrati umjetnikom „koji je u tako snažnim crtama mogao da, usred jadnih naših prilika, iznese pred nas plod tih muka, zaslužuje jedno od prvih, ako ne i prvo mjesto u suvremenoj našoj književnosti“ (Milanja, 1987:80).

Ono što Leskovara izdvaja od drugih modernističkih književnika zasigurno je postupak uvođenja noviteta u književnost, konkretno, lika dekadenta. Nije slijedio prethodnike, nego je slušajući glas svoje unutrašnjosti kroz specifičan način pisanja predvidio rađanje novog doba te se na taj način približio suvremenoj europskoj književnosti. Jedno je sigurno i dokazano; od Leskovara počinje hrvatska moderna kao pismo, kao stilska formacija, u čemu se očituje i njegov sav stilski pluralizam. Mnogo je iznesenih elemenata koji to potvrđuju.

8. LITERATURA:

IZVORI:

1. Leskovar, Janko; *Misao na vječnost i druge pripovijetke*, Nart-trgovina, Zagreb, 2001. (Odabrala i uredila Tatjana Dobričević)
2. Leskovar, Janko; *Propali dvori, Sjene Ljubavi*, Mladost, Zagreb, 1978.

STRUČNA LITERATURA:

1. Matanović, Julijana; *Modernizam Janka Leskovara*, u romanima *Propali dvori, Misao na vječnost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1997. (125.-131. str.)
2. Milanja, Cvjetko; Janko Leskovar, SHK, 1987.
3. Nemec, Krešimir (1999), „Poetika Leskovarove proze”, *Forum*, 4/6, Zagreb, (703-709.)
4. Šicel, Miroslav; *Janko Leskovar* u romanu *Sjene ljubavi*, Mladost, Zagreb 1978. (261.-263. str.)
5. Šicel, Miroslav; *Povijest hrvatske književnosti, knj. III. Moderna*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2005. (poglavlje Proza, Prijelaz u avangardu – dio o prozi, poglavlje o Janku Leskovaru)
6. Zbornik radova o Janku Leskovaru, ur. Miroslav Šicel, Pregrada, 1992.